

SPIRA VERONIKA

A SZORONGÁS ISKOLÁJA ÉS A SZABADSÁG ISKOLÁJA

Megjelent: Beszélő 1992. február, 29. o.

Magyarországon manapság olyan XVIII. századi evidenciák körül folyik politikai küzdelem, mint az állami oktatás világnézeti semlegessége, vagy a szülők joga arra, hogy maguk határozzák meg gyermekük nevelésének szellemiségét. Európában és általában az első világban ezalatt már húsz éve egy koncepciójában teljesen új közoktatási rendszer kiépítése folyik.

Az ipari országokban az új tanügyi reform azzal kezdődött, hogy a '70-es évek elején felismerték: a feladat a korszerű, minőségi tömegoktatás megteremtése. A '80-as évekre ez a reform elérte már a felsőoktatást is, létrejöttek a tízezernél is több diákot befogadó mamutuniverzitások. Magyarországon pedig még ma, a '90-es évek elején sem akarjuk tudomásul venni, hogy az oktatásügy sarkalatos kérdése nálunk is a hatékony tömegoktatás kiépítése az iskolarendszer minden szintjén. Cikkünk szerzője középiskolai tanár.

Európa felé távolodva

Söpörjünk egy kicsit a magunk háza előtt. Még liberális körökben sem tudott maradéktalanul tért nyerni az a felismerés, hogy az akadémikus, elitista középiskola-koncepció réges-rég a múlté, s a modern közoktatás nem jelentheti a klasszikus gimnázium követelményeinek kiterjesztését az egész 14-18 éves populációra. Amikor a '70-es évek végén lehetőség nyílt Magyarországon a tantervek, tankönyvek desztalinizálására és részben a tananyag depolitizálására, olyan koncepciót követve akartunk visszatérni Európába, amely ott már meghaladottnak számított. A '70-es évek végén megjelent gimnáziumi tankönyvek, különösen a Magyar irodalom I-III. hiába volt szakmailag igényes, hiába tartalmazta a legújabb kutatások eredményeit, hiába juttatott szóhoz – nagy harcok árán – korábban tiltott nézeteket, mégis csak szakértőknek szóló, zárt ismereteket közvetített a tudományos értekezések nyelvén. Így nem beavatott, hanem kirekesztett széles tanulórétegeket, és ezért nem lehetett alkalmas az oktatás liberalizálására.

A '70-es évek végén persze megvolt a létjogosultsága annak, hogy a több évtizedes szovjet típusú kulturális diktatúrát az európaiságot jogaiba visszahelyező iskolai program váltsa fel. Ha túlméretezett és világképében zárt volt is ez az új koncepció, mégis mintát tudott adni a korábban megszokottól eltérő gondolkodás- és műveltség-modellekre. Ez okozta, hogy paradox módon mégis Európa felé vezetett az, ami önmagában tekintve „elfejlődést” jelentett az európai tendenciáktól. A gimnáziumoknak ez az átalakítása ugyanakkor az állandó fenyegetettség légkörében zajlott. Ekkor kezdődött ugyanis a szakközépiskoláknak, a kádári iskolapolitika szörnyszülötteinek erőltetett ütemű kiépítése a gimnáziumok rovására. A tanárok még jól emlékeznek a pártközpontból érkező, „emberarcúra” stilizált érettségi biztosokra, akik csak rápillantva a gimnáziumi tételsorra, a maguk hajdanvolt tanítóképzős

ressentiment-jával legszívesebben azonnal bezáratták volna az ilyen tarthatatlanul elitista tanintézményeket, és szakközépiskolává alakították volna őket. De a népi gondolkör hívei is mindenkor gyanakvással tekintettek a maradandó szocializációs teljesítményre is képes elitoktatásra, elsősorban a gimnáziumokra és az egyetemekre.

Amikor tehát a korszerű liberális iskola megteremtését szorgalmazzuk, nem szenvedünk amnéziában. Tudjuk, hogy akkor, abban a helyzetben még a legkorszerűbben gondolkodók sem tehetnek mást, mint hogy az elitoktatást védjék. Az elitizmusnak ez a viszonylagosan pozitív szerepe a rendszerváltás után azonban megszűnt. E koncepció alapján ma már nem hajtható végre a magyar oktatásügy egészének európaivá alakítása. A modern liberális iskolapolitika nálunk is szakítást kell, hogy jelentsen mind a mai populizmus Nyugat iránti gyanakvásával, mind a tévesen liberálisnak vélt akadémikus elitizmussal.

Hat pillér

Milyen irányban indult el az oktatás átalakítása Európában a '70-es években? A kiindulópont az volt, hogy a modern társadalom magától értetődő velejárója, hogy a fiatal (és felnőtt) állampolgárok nagy többsége középiskolába járjon, és felnőttoktatásban részesüljön. Abban az esetben pedig, ha a populáció 80-90 százaléka 16-18-22 éves koráig tanul, új, kevésbé szelektáló iskolarendszerre, tananyagra, tanítási módszerekre van szükség. Az iskola színvonalát és eredményességét többé nem lehet a kötelezően memorizált tananyag mennyiségén mérni. A legfőbb erény többé nem a monotonia-tűrőképesség, a memória hibátlan működése, kész és lezárt ismeretek vizsgákon való visszaidézése, hanem az önálló ismeretszerzésre, a kooperációra való képesség, a magabiztos kommunikáció, a kreativitás. Ezért jöttek létre a zárt tantervek helyett a kerettantervek, a kimeneti szabályozás, és a fenti készségek mérését célzó (nem a tananyag mechanikus visszaadására összpontosító) vizsgakövetelmények, a sokszínű, jól tagolt és átjárható közép- és felsőoktatási rendszerek. Az elitoktatás eközben szinte szubkultúrává vált, színhelyei ma már csupán az egyes magániskolák, néhány hagyományos gimnázium (ahol görögöt, latint és három élő idegen nyelvet tanítanak), az elitegyetemek és a posztgraduális képzés, illetve a doktori iskolák. Ehhez azonban arra is szükség volt, hogy a középiskolát záró vizsga eredményei országosan összemérhetőek legyenek, s a felsőoktatás nagyobb részben fölöslegessé váljon a felvételi.

Nyugaton a tanügy átalakítása hat pilléren nyugszik: (1) a rugalmas, sokszínű, átjárható intézményi struktúrán, (2) a tanulás és a tudás mibenlétének újraértelmezésén, (3) a tantervek (4) és a vizsgakövetelmények koncepcionális átalakításán, valamint (5) az iskolahasználók (6) és a szakma szuverenitásán.

A minőségi tömegoktatás elképzelhetetlen a keresletre érzékenyen reagáló, mozgékony, átalakulásra kész, az iskolahasználók és az oktatásirányítók bizalmát egyaránt élvező szuverén intézmények nélkül.

Minden európai országban tapasztalható az a törekvés, hogy olyan középiskola-típusokat hozzanak létre, amelyek elősegítik a pályaválasztás, a szelekció időbeli kitolódását. Ezt a célt az egyes országok különböző módon érték el. Hollandiában számos középiskola egységes első osztályt indít, és csak ennek elvégzése után kerül sor a középiskola-típusok közötti választásra, gyakran házon belül. Európa-szerte, de különösen Angliában létrejöttek az ún. komprehenzív (egységes) iskolák, amelyek egy intézmény falai között képesek eleget tenni az „elitoktatás” követelményeinek (egyetemi továbbtanulásra készítenek fel), szakmai képzést nyújtanak, és a lemaradók számára felzárkóztató kurzusokat is kínálnak. Angliában ma a korszerű egységes középiskola általában két oktatási szakaszból áll. Az első három évfolyam

(11-14 évesek) az alapozást jelenti, míg a második kettő a középiskolát lezáró vizsgára (GCSE) készít fel. E két utóbbi évben (15-16 évesek) nemcsak számos vizsgatantárgy, de különböző szintű és mélységű programok közül is választhatnak a diákok a szerint, milyen terveik vannak a záróvizsga letétele után. A tudatos választás és a piacképes kínálat azért válhat itt lehetővé, mert egyrészt minden munkahely, főiskola, egyetem pontosan előírja és időben közzéteszi, milyen tantárgyakból milyen szintű eredményt kíván a jelentkezőktől. Másrészt a már említett intézményi szuverenitás, a kerettantervek, a rugalmas vizsgarendszer is az iskolahasználók érdekeinek figyelembevételére ösztönöz. Az Angliában működő 6 vizsgaközpont tantárgylistáján több mint 160 tárgy szerepel, és ezek mindegyike összhangban áll a nemzeti alaptanterv nyújtotta tág lehetőségekkel.

Az egységes középiskola nemcsak az azonos teljesítményű tanulókból álló iskolák gettószerű, zárt szociokultúráját szünteti meg, de a mereven szelektáló iskolarendszerrel szemben azt is lehetővé teszi, hogy egy-egy diák ugyanabban az intézményben egyes tantárgyakból „elitoktatásban”, másokból pedig kisebb elméleti felkészülést igénylő képzésben részesüljön.

Az egyes európai országokban eltérő szerkezeti formákkal találkozunk, a fő tendencia azonban mindenütt ugyanaz: olyan középiskola-típusok jönnek létre, amelyek alkalmasak a legkülönbözőbb képességű és ambíciójú tanulók együttes képzésére. Az ilyen iskolák tudják csak kiküszöbölni a túl korai szelekciót, és kiegyenlíteni a különböző szociális helyzetű tanulók iskolázási esélyeit. Lényeges változást jelentett az elmúlt 10-15 évben a középfokot követő (post-secondary) képzési és átképzési formák részarányának ugrásszerű megnövekedése is. Számos profitorientált és nonprofit vállalkozás, intézmény működik e területen.

A kelet-európai szögletesség

A hat pillér felállítását nálunk most mindenekelőtt egy olyan európai típusú oktatási törvény biztosíthatja, mint amilyen az eddigi öt változat közül egyik sem volt. El kell kerülnünk mind az elitképzés erőszakos kiterjesztését mindenkire, mind a túl korai, a 12 éves korban történő szelekciót és a hátrányos helyzetűek egyenlő esélyű képzéséről való hallgatólagos lemondást.

Nálunk is olyan iskolára van szükség, amely közel hozza a diákokat a modern világ sokcsatornájú információáradatában az önálló szelektálás, elrendezés, megértés módszereihez. Olyan iskolára van szükség, amely lehetőséget ad a felszabadult és adekvát önkifejezés elsajátítására írásban, beszédben és viselkedésben egyaránt.

Amikor Václav Havel elnökké választása után beszédet mondott az amerikai törvényhozók előtt, egy újságíró ezt írta róla: „Az elnök jellegzetesen kelet-európai szögletességgel lépkedett a mikrofon felé.” A mindenkire kiterjedő minőségi tömegoktatásnak meg kell szüntetnie ezt a kelet-európai népbetegséget, a kommunikációs szituációkban való szorongást, belső bizonytalanságot, a gesztusok, az arcjáték merevségét, amelyet még a legkiválóbb elmék és a legszabadabb személyiségek többsége sem tud levetkőzni. Meg kell szüntetnie a fel nem szabadult vagy szabadsághiányos személyiséget, közös múltunk örökségét egy olyan dinamikus és nyitott személyiség érdekében, aki nap, mint nap meg tud felelni a modern világ kiszámíthatatlan sebességgel változó feltételeinek.

